

УДК:37.013.77

KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA MAKTABLARDA BIOLOGIYA FANINI O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH**Ruziyeva Gulsara Temirqulovna**

Termiz davlat Pedagogika insniti asistenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7459300>

Annotasiya. Mazkur maqolada kompetensiyaviy yondashuv asosida umumiy o'rta ta'lim maktablarida kompetensiyaviy yondoshuv asosida biologiya fani o'qitish metodikasini takomillashtirishning ahamiyati keng qamrovli bo'lib, dars jarayonida o'quvchi fanlarni muvafaqiyatli o'zlashtirishi, to'laqonli bilim olishi, topshiriqlarni hoxish bilan bajarishi va eng muhimi bajargan ishidan zavqlanishi- uning mustaqil qaror chiqarishi, shaxsiy fikriga ega bo'lish, qarorini asoslay olish, o'zgalar fikrini hurmat qilish, xatolarini tushunish kabi hayotiy qobiliyatlarni rivojlantirish muammosi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiya, psixologiya, ko'nikma, malaka, sangvinik, melanxolik, xolerik, flegmatik, tajribalar va h.k.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ БИОЛОГИИ В ШКОЛАХ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

Аннотация. В данной статье биология базируется на компетентностном подходе в общеобразовательной школе важность совершенствования методики преподавания науки широкомасштабна уметь выполнять задания охотно и, главное, получать удовольствие от проделанной работы - принимать собственные самостоятельные решения, иметь личное мнение, принимать решения проблема развития жизненных навыков, таких как умение рассуждать, уважение к мнению других и понимание их ошибок.

Ключевые слова: компетентность, психология, мастерство, мастерство, сангвиник, меланхолик, холерик, флегматик, опытный и др.

IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING BIOLOGY IN SCHOOLS ON THE BASIS OF COMPETENCY APPROACH

Abstract. In this paper, biology is based on a competency-based approach in general secondary schools the importance of improving the methodology of teaching science is wide-ranging to take assignments willingly and, most importantly, to enjoy the work he has done - to make his own independent decisions, to have his own opinion, to make his own decisions the problem of developing life skills such as reasoning, respecting the opinions of others, and understanding their mistakes.

Key words: kompetentnost, psychology, masterstvo, masterstvo, sanguine, melancholic, choleric, phlegmatic, опытный and dr.

Ta'lim jarayoni o'z oldiga o'quvchilar tomonidan bilimlarni o'zlashtirishni hamda ularda talab qilingan xulq-atvorni va tafakkurni shakllantirish masalasini qo'yadi. O'quv maskani - jamiyatning ijtimoiy institutlaridan biri, jamiyatning buguni emas, balki kelajakka yo'naltirilgan rivojini belgilaydi. Uning maqsadi esa ta'lim va tarbiyadir. O'quv faoliyatida shaxsning pedagogik va psixik jarayonlari shakllanadi va rivojlanadi, uning asosida yangi faoliyatlar yuzaga keladi, kompetentligi oshadi. Ta'lim jarayoni bevosita muayyan axborotni, harakatlarni, xulq-atvorning shakllarini o'zlashtirishga qaratilgan. O'qish va o'rgatish tushunchalari o'quv faoliyati bilan bog'liq bo'lib, ular bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga, o'rgatishga xizmat qiladi. Ma'lumki, ta'limning tarkibiy qismlaridan biri-shaxs rivojlanishi jarayoni ta'lim bilan chambarchas bog'liq. Inson nafaqat irsiy omil yoki tevarak ijtimoiy muhit ta'sirida, vaxolanki qayd etilgan u yoki bu jihatlarning mexanik ta'sirlari ostidagina emas, balki ichki ziddiyatlarning jarayonida pastdan(oddiydan) yuqoriga (murakkabga) o'tuvchi yechimlarini ta'minlaydigan muhitda rivojlanadi. Inson shaxsining shakllanishi uning psixik rivojlanishi jarayoni bilan bog'liq holda, xususan bolaning rivojlanishi L.S.Vigotskiyning fikricha, ko'proq ta'lim bilan ifodalanib

uning butun hayotini shakllanishi tizimida markaziy o'rin tutadi. [2] L.S.Vigotskiy ta'kidlaganidek, psixikaning rivojlanishi- ajdodlarimizning tajribasini o'rganishga imkon beruvchi belgi vositalarini o'zlashtirish yuz beradigan ijtimoiy muhitdan tashqarida ko'rilishi mumkin emas, demak, hozircha ta'limdan tashqarida bo'la olmaydi. Demak, ta'lim jarayonida o'quvchini faol ishtirokchiga aylantirish o'qituvchidan nafaqat yaxshi bilim, balki yaxshi psixolog va pedagog bo'lishni talab qiladi. Bu esa o'qituvchidan har bir o'quvchi bilan qanday munosabatda bo'lishni (temperament nuqtai nazaridan, ya'ni o'quvchi masalan singvinikmi yoki melanxolikmi), o'quvchiga qanday vazifani berishni belgilab olishni taqozo etadi, hamda har bir pedagog, faoliyati davomida o'quvchining bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini rag'batlantirishi lozimligi ta'kidlanadi. Alohida xususiyatlar va fazilatlarini (tabiat in'omini) o'zgartirish juda qiyin, lekin ularni bilish, maktabda va shaxslararo munosabatlarda keskinlik paydo bo'lishining oldini oladi. Umuman olganda, o'qituvchining vazifasi o'quvchining temperamentini aniqlash emas, balki unda qaysi xususiyatlar faol namoyon bo'layotganini kuzatish, qaysi so'zlar va harakatlar samarali ta'sir qilishini kuzatishdir. Hozirgi vaqtda pedagogika ta'lim oluvchilarning zamon talablariga mos uslub yaratishini taqozo etmokda. O'quv jarayonini ob'ekti ham, sub'ekti ham o'quvchi hisoblanadi. Har bir o'quvchi o'zining individual psixologik xususiyatlari bilan harakterlanadi. o'quvchilarni harakteriga qarab muomala qilish uchun psixologiyada;

- Xoleriklar bilan ishlaganda qo'pol gapirish, jahl qilish mumkin emas chunki ularda salbiy javob berish reaksiyasi paydo bo'ladi;

- Sangviniklarga ularning fikrini jamlaydigan to'xtovsiz muammoli yangi murakkabroq qiziqarli savollarni berib turish kerak;

- Flegmatiklarni o'quv jarayoniga faol jalb etish kerak, bu tipdagi talabalar o'zlariga alohida e'tibor qaratishlarini hohlaydilar;

- Melanxoliklar o'zlariga alohida e'tibor qaratishlarini muvaffaqiyatlari uchun maqtov eshitishni xoxlaydilar. Ularni urushmaslik, ovoz tonini balandroq qilib gapirmaslik kerak.

Mashhur polshalik psixolog, professor Ya. Strelyau temperament haqida shunday yozgan: individning temperamenti bilan qiziqib, uning xatti harakatlarini "Qanday" savoliga javob shaklida ifodalaymiz, muayyan vaziyatda qanday yo'l tutadi? Harakatlari qanday bo'ladi, reaksiyasi qanday bo'ladi? va hak. Temperament asab tizimining turi va xususiyatlariga bog'liq bo'lib, u tabiat in'omidir. Temperament psixik faoliyat dinamikasini belgilab, turli tempamenga ega o'quvchilar xarakter xususiyatlariga ko'ra berilgan ma'lumotni qabul qilish tezligi, aqliy va amaliy faoliyati usullarini ishlash ichiqish bilan farqlanadilar. Demak ular uchun turli xil metodika va turli xil tempdagi ta'limiy ishlar, xususan, turli sondagi mustahkamlovchi mashqlar talab qilinadi.

Tadqiqot obyekti va uslublari. Tadqiqot ishlari Surxondaryo viloyati 13 –umumiy o'rta ta'lim maktabida 7-8 sinf o'quvchilariga dars berish jarayonida amalga oshirildi. Dars berish bilan birgalikda o'quvchilarda psixologik kuzatuvlar olib borildi. O'quvchilarga yangi materialni o'quvchining optimal ish qobiliyatiga ega bo'lgan vaqtda tushuntirildi. Masalan o'quvchi o'quv materialini tushunishni o'ziga maqsad qilgan bo'lsa va shunga intilsa, unda maqsadga intilish va qat'iyatlilik rivojlanadi, to'liq kursni mustaqil o'rgana boshlagan o'quvchida esa muayyan harakatlar sxemasi shakllanib, mustaqillik va ishbilarmonlik kabi xarakterli xususiyatlar rivojlanadi. Yaxshi o'qishni qaror qilgan bolada ishbilarmonlik, boshqalarni tinglay olish, nuqtai nazarini qabul qila olish, o'z to'g'ri fikrini himoya qila olish, guruh bilan hamkorlikda ishlash qobiliyati rivojlanadi (chunki maktablarda guruhda ishlash shakllari tez-tez ishlatiladi). Agar dars jarayonlarida tez-tez guruhda ishlash (juftlikda, guruhda ishlaganda) ta'lim shaklidan foydalanilsa, o'quvchilarda kommunikativ kompetensiyalar shakllanadi. Agar o'quvchilardan darslarda (qizg'in) faol qatnashish talab qilinsa, ishbilarmonlik xususiyatlari: diqqatni jamlash, reja bo'yicha harakatlanish, bilimlarini to'g'ri qo'llash kabilar shakllantiriladi.

Tadqiqot natijalari va uning muhokamasi. Mazkur "Kompetensiyaviy yondashuv asosida maktablarda biologiya fanini o'qitish metodikasini takomillashtirishda psixologiyaning o'rni" mavzusi bo'yicha ma'lumotlar nazariy nazariy jihatdan o'rganib chiqildi. Zarur bo'lgan bir qator

zaruriy ilmiy metodik adabiyotlar taxlil qilindi. Shuningdek , pedagogik texnologiyalarning interfaol metodlarini “Biologiya o’qitish metodikasi” fanini o’qitishda qo’llanilishiga oid kerakli ilmiy- uslubiy manbalar o’rganildi va taxlil qilindi. Tadqiqot davomida “Aqliy hujum” , “БББ”, “Atamalar zanjiri”, “Kichik guruhlarda ishlash”, “Кластер” texnologiyasini dars jarayonida qo’llaganimizda an’anaviy usulda olib borilgan dars mashg’ulotiga nisbatan yaxshi samara berdi. Ushbu metodlar qo’llanilganda o’quvchilarning darsdagi faolligi oshdi, har bir o’quvchi munozarada qatnashdi, bir-biridan sinfxonada o’rganishga, boshqalar fikrini qadrlash, tahliliy-tanqidiy fikir yuritish ko’nikmalarini rivojlantirishga zamin yaratildi, bir vaqtning o’zida barch talabalar e’tiborini jalb qilish holati kuzatildi. Yuqoridagi kuzatuvlardan kelib chiqqan holda , biz fanlarni o’qitishning hayotiy bo’lishi, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish va o’quvchilarning qobiliyatini oshirish uchun bor kuchini sarf qilishimiz kerakki, darslarning mazmuni va o’qitishda tanlanadigan usullar o’quvchilarning ma’lumotlarni to’liq o’zlashtirib olishiga yordam bera olsun. Maktab oldidagi dolzarb muammo –borgan sari tezlashib borayotgan tarraqiyot sharoitida bolalarni qanday o’qitish kerakligi muammosidir. Albatta fanning taraqqiy qilishi bilan o’quvchilar o’zlashtirishi kerak bo’lgan g’oyalarning borgan sari aniqroq ta’riflanishini “ixchamlana borishini” ham hisobga olmaslik mumkin emas. Chunki bilimning tez – tez yangilanib turishi mutaxassislar tayyorlash ishining ahamiyatini kamaytirib yuborishi mumkin. bu xavfning oldini olish, jumladan shundan iboratki o’quvchilarga faqat bilim emas, balki bilimlarni egallash metodlarini ham o’rgatish kerak. Tajribali o’qituvchi barcha o’quvchilarini bir xil deb qaramaydi, u o’quvchilarining mustaqil ijodiy izlanishlariga erk berib qo’yadi, tashabbuskorligiga, tirishqoqligiga topqirliklariga keng yo’l ochib beradi.

Ta’lim tizimini takomillashtirishning pedagogik-psixologik jihatlari muhim ahamiyat kasb etib, o’quvchi maktab davrida psixik va rivojlanish nuqtai nazaridan maqsadga muvofiq ta’lim olishi zarur, zero shaxsiy va kasbiy muvaffaqiyatlarga erishish har bir psixik sog’lom insonning qo’lidan keladi. O’quvchi faoliyati – psixik rivojlanishning asosiy shartlaridan biri bo’lib, o’quvchining o’zi amalga oshirgan motivatsiyalashgan faoliyati natijasida uning shaxsi rivojlanadi. Ta’kidlash joizki, bu shakllanish eng avvalo, o’quvchining individual-psixologik xususiyatlari tarkib topishi va psixik jarayonlari mazmunini belgilaydigan faoliyat turi (muloqot, o’yin, o’qish, mehnat) ta’siri ostida kechadi. S.L. Rubinshteynning ta’kidlashicha (1976), kattalar bolaning faoliyati davomida mustaqil ravishda o’zlashtirishini chetlab o’tib, ongiga har qanday ma’lumotlar va axloqiy meyorlarni —aralashtirishga urinishi o’sib kelayotgan inson aqliy rivojlanishi, shaxsiy sifat va xususiyatlari tarkib topishiga salbiy ta’sir ko’rsatadi.[3]

Bola tomonidan har qanday faoliyatning o’zlashtirilishi kattalar bilan muloqotda, bevosita ularning rahbarligi ostida amalga oshirilganda samarali kechadi. Kattalar bilan muloqot bola psixik va shaxs sifatidagi rivojida muhim omildir. Har qaysi yosh davridagi kattalar bilan muloqot shaxs shakllanishi jarayonida o’ziga xos funksiyani bajaradi. Rivojlanishning dastlabki bosqichlarida kattalar bilan muloqot bola atrof olam haqidagi bilimlarni tushunib, o’zlashtirishiga yo’naltirilgan bo’ladi. Bunday muloqotlar jarayonida boshqa odamlar bilan muloqotga kirishish, ularga hissiy munosabat ehtiyoji yuzaga keladi, psixik jarayonlar, predmetli-manipulyativ faoliyat rivojlanadi va 6-7 yoshlardagina bolada o’z shaxsiy kommunikativ faoliyati yuzaga keladi. O’smirlik davrida tengdoshlari bilan muloqot qilish ehtiyojlari birinchi o’ringa ko’tariladi. Jamoada qabul qilingan meyorlarni ongli ravishda qabul qilish yoki qilmaslik, boshqalar bilan munosabatlarni yo’lga qo’yish, o’zgalarning shaxsiy sifat va xususiyatlariga moslashish ushbu muloqot, munosabatlar natijasida shakllanadi. Aynan maktabgacha va maktab davrida muloqot va bolaning o’zini o’zi anglashi, baholashi, o’zini o’zi yo’naltirishi singari xususiyatlar shakllanishi, rivojlanish o’rtasida bog’liqlik mavjudligi yaqqol ko’zga tashlanadi. Yuqori maktab yoshida kelajak, hayotiy istiqbolni belgilab olish bilan bog’liq muammolar vujudga kelishi natijasida kattalar bilan muloqot ayniqsa muhim ahamiyat kasb etib boradi. Shunday qilib, muloqotga ehtiyoj insonning asosiy ijtimoiy ehtiyojlaridan biri bo’lib, juda erta vujudga keladi va doimiy ravishda rivojlanib boradi. Biroq tarbiya amaliyoti, tajribasi va maxsus tadqiqotlar natijalariga ko’ra,

muloqot lozim darajada berilmasligi oqibatida ta'lim jarayonida ham ko'pincha ko'zda tutilgan samaradorlikka erishilmaydi, ya'ni aksariyat maktab o'quvchilarida yuqori darajadagi xavotirlanish, o'ziga ishonmaslik, o'zini o'zi baholash darajasining pastligi, ijtimoiy-psixologik moslashish, shaxsiy sifatlar rivojlanishidagi murakkabliklar ko'zga tashlanadi.

Ma'lumki, biologiyaning insoniyat jamiyati hayotidagi ahamiyati har kuni ortib bormoqda. biologiya yuqori darajadagi rivojlanishi bir qator bilim sohaslarining yuksalishi va samaradorligining zaruriy shartidir. Olimlarning ta'kidlashicha, so'nggi yillarda fanlarning rivojlanishi ularning biologiyaga bog'liqligi bilan tavsiflanadi va bu nafaqat fizika, astronomiya yoki kimyo, balki zamonaviy nanotexnologiya, arxeologiya, tibbiyot, meteorologiya, kabi fanlarga ham tegishli. Biologik usullar va fikrlashning biologik uslubi hamma joyda tarqalgan, biologiyaning hech qanday aloqasi bo'lmagan bilim sohasini topish qiyin. O'quvchilarning maktab jarayonidagi biologik faoliyati mohiyatan har xil turdagi o'simliklarni o'rganish, aniqlash, chatishtirishga oid masalalarni hal qilishdan iborat. Demak, ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo'llash-guruhlarda, kichik guruhlarda ishlash jarayonida o'quvchi shaxsini hurmat qilish, fikr mulohazalarini eshita olish, to'g'ri xulosa chiqarishga imkoniyat yaratish – ta'lim oluvchida tayanch va fanga oid kompetensiyalarni shakllantirishga omil bo'ladi. Biologiya fani o'qituvchisi o'zining psixologik testini o'tkazishi foydalidir. Tayyor psixologik testlarning bir qismini biologiya kursi bilan bog'lash mumkin, bunda ha bir o'quvchining temperamenti va xarakterini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Fanlararo o'qitishning hayotiyligini qaysi ma'noda tushunmoq kerak, uning hayot bilan bog'lanishidagi uzilishni qanday qilib yo'qotish kerak? Fanlararo o'qitishda nazariy bilimlarni ongli ravishda chuqur egallash nazarda tutiladi, chunki buningsiz faktlarning amaliy masalalarni o'rganishga ongli ravishda qo'llanilishi haqida so'z borishi mumkin emas. Maktabda o'qitiladigan fanlardan olingan bilimni amaliy masalalarni hal qilishga tatbiq qila bilish uquvini ham o'rgatishi kerak. Ushinskiy aytganidek agar pedagogika insonni har tomonlama tarbiyalamoqchi bo'lsa, avvalo uni har tomonlama bilishi kerak.

Xulosa qilsak demak, umumiy o'rta ta'lim maktablarida kompetensiyaviy yondashuv asosida biologiya o'qitish metodikasini takomillashtirish orqali o'quvchilarda tayanch kompetensiyalar, jumladan, kommunikativ, axborot bilan ishlay olish, shaxs sifatidi o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, umummadaniy kompetensiyalar, biologik tushunchalar va savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalarini tarkib toptirish vazifasi yuklatilgan. Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo'llash-guruhlarda, kichik guruhlarda ishlash jarayonida o'quvchi shaxsini hurmat qilish, fikr mulohazalarini eshita olish, to'g'ri xulosa chiqarishga imkoniyat yaratish – ta'lim oluvchida tayanch va fanga oid kompetensiyalarni shakllantirishga omil bo'ladi.

REFERENCES

1. Tolipova J.O. Biologiyani o'itishda innovatsion texnologiyalar. Pedagogika oily ta'lim muassasalari talabalari uchun darslik. Toshkent-2014.
2. Niyozov Q. Biologik ta'lim jarayonida o'quvchilar kompetentligini rivojlantirish asoslari. – Namangan: Namangan VXTXQTMOI, 2017.
3. Tolipova J., G'ofurov A., Umaraliev M., Abdurahmonova I., Abdukurimov A., Eshonqulov O. «Biologiya». O'rta ta'lim muassasalarining 10-sinfi va kasb-hunar ta'limi muassasalarining o'quvchilari uchun darslik. -T.: «Sharq», 2017.
4. Niyozov Q. Biologiya ta'limi jarayonida o'quvchilarda kompetensiyalarning shakllanishida innovatsion texnologiyalarning o'rni. – Toshkent shahar
5. XTXQTMOI da tashkil etilgan «Xalq ta'limi tizimidagi «Mahorat maktablari» faoliyatini tashkil qilishning ilmiy-nazariy va metodologik asoslari» mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallar to'plami. – T.: «Fan va texnologiyalar», 2017.

6. Инновацион таълим технологиялари / Муслимов Н.А.
7. Усмонбоева М.Ҳ., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Т.: “Сано стандарт” нашриёти, 2015. – 150 б.